

primavera 2022

Joan Triadú, traductor de Píndar

Jaume Almirall

Al llarg de l'any 2021 s'ha commemorat, amb actes de tota mena, el centenari del naixement de Joan Triadú i Font (Ribes de Freser, 1921 - Barcelona, 2010). Figura destacada de la resistència nacional, de jove, durant el franquisme, i important activista cultural tota la seva vida, Triadú actuà incansablement i amb una característica energia en una varietat de camps, molt especialment en els de crític literari i de pedagog. En l'obra de Triadú hi ha un aspecte només aparentment menor, que és la de traductor. Dos poetes molt diferents entre si van atreure el seu interès, i els dedicà esforços que van força més enllà de la sola traducció: el líric grec Píndar i el Shakespeare dels sonets. Del bard anglès oferí una selecció de quaranta sonets que, segons que subratlla ell mateix, «és en ella mateixa, com a tria, una interpretació» (vegeu Triadú 1958). Les línies que segueixen analitzen el treball de Triadú, com a filòleg, traductor i poeta, sobre una part important de l'obra de Píndar.

Parlar del Joan Triadú traductor de Píndar és en bona part parlar de l'ombra benèfica i estimulante que sobre ell va projectar Carles Riba. Per edat, Riba podia ser-ne el pare. En va ser, com per a tota aquella jove generació de postguerra, un alt referent; com a intel·lectual i com a persona, un mestre, i, en el cas particular de Triadú, a més, un amic. Segons ell mateix recorda (Triadú 2009: 164), va ser Palau i Fabre que primer li va parlar, el 1940, de Riba, aleshores a l'exili. La relació personal s'inicià la primavera del 1945, segons Triadú mateix (vegeu *Cartes de Riba*, vol. II, nota a la carta 403); des de llavors i fins a la mort del poeta, el 1959, van mantenir una relació estreta i cordial. Triadú es complau a recordar que Riba era feliç a les trobades anuals del Concurs de Cantonigròs, que ell mateix havia creat el 1944, i a les quals el poeta va assistir ininterrompudament des d'aquell mateix any; allà, ens diu, «parlava pels descosits amb tothom» (Triadú 2009: 214). El 1951 Riba va presentar a aquell concurs *Vint sonets*, que després es va convertir en *Salvatge cor*.

Triadú recorda orgullosament, també, com Riba va col·laborar a la revista *Ariel*, de la qual ell mateix havia estat un dels fundadors, el 1946, i un dels directors.

Joan Triadú va cursar Filologia Clàssica a la Universitat de Barcelona entre el 1939 i el 1942; no va poder tenir-hi de professor Riba, que no va tornar de l'exili fins al 1943 i que, retornat, el van apartar forçosament de la universitat. Aquells anys, Riba, com altres escriptors represaliats pel règim, va sobreviure sobretot gràcies als mecenes. En primer lloc, gràcies a Fèlix Millet, que li va encarregar de refer la seva traducció de l'*Odissea*; el poeta hi va esmerçar gairebé un any, de l'agost del 1944 fins al juny del 1945, si bé no es va publicar fins al 1948, en l'esplèndida edició ornada amb gravats de Ricart. Recordem, però, que l'edició de la nova *Odissea* constava tan sols de tres-cents exemplars i que no n'hi hagué una de més assequible —amb només el text— fins a 1953.

Però en el número I d'*Ariel*, del maig del 1946, ja va aparèixer, d'aquesta nova traducció ribiana, un brevíssim passatge del llibre VIII (versos 577-580), que conté paraules d'Alcínoos a Odisseu (vegeu Riba 1946):

Digues també per què plores i dins el teu cor et laments
quan sents parlar de la sort dels dànaus argius i de Troia:
l'han obrada els eters, i són ells que a tants la ruïna
han filat; perquè hi hagi cançons per als homes a néixer.

Seria interessant de saber per què Riba va triar precisament aquests versos per a la seva contribució a la naixent revista, que des de la repressió i la clandestinitat pretenia revifar la llengua i la cultura del país: el passatge memorable en el qual l'autor de l'*Odissea* justifica la guerra, la destrucció i el patiment per la poesia que en naixerà.

És evident, i Triadú ho recorda amb insistència, que la seva relació amb Riba no era només intel·lectual. En evocar el dia del seu casament, al qual assistiren com a convidats Riba i Clementina Arderiu, diu:

La meua relació amb ell va passar dels límits de la crítica literària a l'amistat, més enllà de l'amistat entre mestre i deixeble. Riba es va confiar en mi. (Triadú 2009: 43)

Tampoc sembla que li fes res de recordar com veien aquesta relació algunes persones: que Gaziell el qualificués d'«escolà de Riba» o que

Joan de Sagarra l'anomenés «el gos de Riba». «Em va saber greu —comenta ell, irònic— sobretot que l'il·lustre amic i col·lega Modest Prats, traductor, i l'editor ho deixessin així, per molt que, com jo, s'estimin els gossos» (Triadú 2009: 219 i següents). Escolanet o gos de companyia són imatges ben poc escaients per representar la relació que hi va haver entre aquells dos homes que van batallar tota la seva vida per la causa de la llengua i la cultura del país.

A les memòries de Triadú encara hi ha el record de la que degué ser l'última vegada que va veure Riba:

Recordo com si fos ahir que, en tornar de Formentor [es refereix a les trobades amb escriptors hispans que l'omplien d'optimisme], va venir a casa amb la Clementina, per sant Joan, molt content, molt animós. Tenia pendent que l'havien d'operar. Li feia molta mandra (...) Dos dies després de l'operació, va morir. (Triadú 2009: 166)

Tal com recullen algunes imatges, Triadú va ser un dels portadors del fèretre de Riba.

I és d'aquesta relació rica i fructífera, alhora intel·lectual i humana, que en sorgí la traducció de les *Olímpiques* de Píndar. Però la dedicació a aquest treball es produí en un moment molt determinat de la vida de l'autor. Triadú passà a Anglaterra dos anys, del 1948 al 1950, quan en tenia entre 27 i 29. Marià Manent —«com a ambaixador de la cultura anglesa a Catalunya», segons recorda Triadú mateix— li proposà un lectorat, que fou de dos cursos, a la universitat de Liverpool. Es tractava d'un lectorat vinculat a la càtedra d'Edgar Allison Peers, hispanista britànic que s'interessava en la cultura catalana i mantenia vincles amb l'Institut d'Estudis Catalans. Triadú guarda un gratíssim record d'aquella estada, «la qual sempre deuré», diu, «a Ramon Aramon i Serra, a Marià Manent i a Carles Riba» (Triadú 2009: 380). Les obligacions de Triadú durant aquells dos cursos li deixaven moltes hores lliures, que aprofità a la biblioteca d'aquella universitat i a la del Museu Britànic, en les quals tenia accés a uns fons bibliogràfics que a Catalunya li hauria estat impossible d'aconseguir. Els estudis i treballs d'aquells dos anys no podien ser més pròdigs: en resultaren l'*Anthology of Catalan Lyric Poetry*, que li havia encarregat Joan Gili per al públic anglosaxó —un llibre que es publicà el 1953—, i les dues antologies que van fonamentar el crític literari que Triadú esdevingué: l'*Antologia de la*

poesia catalana 1900-1950 i l'*Antologia de contistes catalans*, totes dues publicades el 1951; en resultà la seva traducció dels sonets shakespeareans, en resultà també el seu Píndar.

Sobre l'interès de Triadú per Píndar, no podem saber si la iniciativa partia d'ell mateix o si Riba l'hi induí. A la correspondència publicada de Carles Riba (*Cartes de Riba*, vol. II i III) s'hi recullen quinze cartes adreçades a Triadú, datades entre el 1947 i el 1951, i es conserven, també, les escrites a Riba per Triadú; en algunes hi ha referències a tot el procés, des que l'edició és un projecte, el 1948, fins que Riba diu que ha enllestit la revisió de les odes, el 1950 (vegeu *Cartes de Riba*, vol. II, cartes 428 i 464). Però no és possible saber com sorgí el projecte d'editar Píndar. Sigui com vulgui, Triadú va començar-les dos anys abans de la seva estada a Anglaterra, i el testimoni de la dedicació és la publicació de traduccions que s'anà succeint al llarg de més de deu anys.

El primer text pindàric publicat per Triadú és un breu fragment d'entre els conservats del poeta tebà per tradició indirecta. Es tracta d'uns versos que alguns editors, no pas tots (per exemple, en l'edició de Bowra figura entre els fragments de procedència incerta, amb el número 234), han considerat part d'un himne «Als tebans»: tal és el criteri també del traductor. Els set versos en dàctiloepítrits de l'original són resolts per Triadú en sis elegants decasíl·labs, que aparegueren el 1946 a la revista *Ariel* (vegeu Píndar 1946):

No fessiu [*sic*] clara als ulls de l'estranger
la pena que us arriba, jo us diria.
I solament el que tenim de bo
i el que és joïós, convé que tothom vegi.
Si és do dels déus pels homes una sort
de mal sofrir, caldrà cobrir-la d'ombra.

En el primer número de la revista havia aparegut, com hem vist, un altre text d'autor grec, el passatge odisseic en traducció de Riba. Com en relació amb aquells versos, també aquí és lícit preguntar-se pel sentit de la tria d'aquest fragment, que aconsella no mostrar als estranys sinó les alegries i ocultar, en canvi, les penes que ens afecten.

Gairebé dos anys més tard, el febrer del 1948, a la mateixa revista, Triadú publicà una versió poètica de l'*Olímpica III*: «A Teró d'Agrigent

per les Teoxenies» (vegeu Píndar 1948). Com a possible raó per a la tria d'aquesta oda potser no seria inoportú recordar que aquell any se celebraren, a Londres, els catorzens Jocs Olímpics, en el que fou la represa d'aquells certàmens després de les cancel·lacions del 1940 i el 1944 a causa de la guerra. En aquesta oda el poeta commemora precisament la institució dels Jocs a Olímpia a càrrec d'Hèracles.

La sèrie completa dels catorze epinicis olímpics, en versió poètica, la va publicar Triadú, en edició de bibliòfil, el 1953 (vegeu Píndar 1953). En les brevíssimes línies que precedeixen la traducció, l'autor s'explica: «Com a exercici vaig proposar-me de fer aquesta versió de Píndar paral·lelament a la traducció en prosa que vaig emprendre per a l'edició de la Fundació Bernat Metge.» I al colofó del llibre podem llegir: «Versions acabades el dia 8 de juny de 1949 a New Brighton, Cheshire, Anglaterra.» Triadú havia emprès la seva estada anglesa l'octubre de l'any anterior; si en la mateixa data havia enllestit també la seva traducció en prosa, resultaria que la doble versió de les *Olímpiques* li havia ocupat uns vuit mesos. Però si entre la conclusió de la traducció poètica i la seva publicació van transcórrer quatre anys, la publicació dels dos volums amb les traduccions en prosa encara en va trigar més.

Mentrestant, Triadú havia publicat la versió poètica de l'*Olímpica XIV* en un llibre col·lectiu d'homenatge a Carles Riba pels seus seixanta anys —efemèride que havia tingut lloc l'any abans. Els atzars editorials van voler que aquesta publicació aparegués el 1954, un any més tard que l'edició completa d'aquestes odes—la darrera en sentit cronològic, segons una part de la crítica i, també d'acord amb alguns, la més bella (vegeu Píndar 1954).

Sobre el llarg procés d'edició dels dos volums que Triadú preparà per a la «Fundació Bernat Metge», coneixem les breus referències que s'hi fa a la correspondència esmentada més amunt; l'autor mateix s'hi refereix també breument a les seves memòries:

Carles Riba em parlava de les galerades que va corregir —i com!— del Píndar que sortí en dos volums a la Fundació Bernat Metge (per voler d'ell), el 1957 i el 1959. Mentrestant, amb el títol de *Les Olímpiques*, en feia la traducció en vers per a Els Cinquanta-cinc, o sigui per a en Josep M. Vall i Perdigó. (Triadú 2009: 250 i següents)

Aquestes paraules suggereixen que Riba, si més no, va encoratjar Triadú a publicar el seu Píndar en prosa dins la prestigiosa col·lecció de clàssics grecolatins, si no és que era l'instigador de tot el projecte. Però per conèixer-ne més detalls, com ara fins a quin punt havia intervingut en la revisió de la traducció o en la part filològica del treball, hauria calgut una investigació en els arxius de la Fundació, on pot ser que es conservin originals, galerades i altra documentació: una tasca que hauria pogut fer la malaguanyada Montserrat Franquesa, que tan bé coneixia aquells fons.

En els fons de Joan Triadú conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya, hi ha tan sols un document relacionat amb el seu Píndar: una simple relació escrita a mà per Triadú mateix amb l'epígraf «Expressions i mots introduïts per Carles Riba a les traduccions de les Olímpiques» (codi ANC1-667-T-3504). Es tracta de trenta-set termes o expressions que el traductor adoptà (amb una excepció) en el seu text: l'únic testimoni explícit que he trobat de la intervenció de Riba en el seu treball.

Les traduccions simultànies de Píndar, en prosa i en vers, de Triadú tenen el seu paral·lel exacte en les que Riba feia, aquells mateixos anys, de les tragèdies de Sòfocles. El 1951 Riba publicà a la «Fundació Bernat Metge» el primer volum del seu Sòfocles (amb *Les dones de Traquis* i *Antígona*) i, alhora, en edició de bibliòfil, la traducció en vers d'unes altres tres tragèdies: *Èdip rei*, *Èdip a Colonos* i *Antígona*. En el prefaci d'aquesta edició, Riba, referint-se a la seva segona traducció de l'*Odissea*, feta per encàrrec de Fèlix Millet Maristany i publicada a la tardor del 1948, diu:

Els mateixos generosos amics que m'havien fet possible l'empresa m'invitaren després a consagrar-me a la traducció en vers de Sòfocles. (...) D'altra banda, l'esbós en prosa em reclamava. (...) Surten per fi, gairebé el mateix dia, cap a trobar llur públic. (...) L'una té un caràcter i una exigència d'ordre científic; a l'altra la poesia ha manat i informat sobiranament. (Riba 1951: 9 i següents)

El Sòfocles de la «Fundació Bernat Metge» constà finalment de quatre volums, en part pòstums i en part acabats per altres mans a causa de la mort de Riba, el 1959. L'edició de les tragèdies en vers quedà interrompuda després del primer volum; les altres no van veure la llum fins a l'aparició conjunta de les set tragèdies, en dos

volums, el 1977, en edició a càrrec de Carles Miralles. *L'Odissea* del 1948 s'havia publicat en gran format, en paper de qualitat, i adornada amb 41 gravats d'Enric Cristòfor Ricart; la tirada fou de 300 exemplars. El Sòfocles en vers, de característiques semblants i tirada idèntica, s'ornà amb quatre gravats de Josep Obiols. Semblantment, *Les Olímpiques*, la traducció en vers de Triadú, es degué, com hem vist, a un mecenes, Josep Maria Vall i Perdigó, i es publicaren també en una edició de qualitat, si bé en format menor que *L'Odissea* de Riba, en una tirada de només seixanta exemplars i amb la il·lustració d'un únic gravat, obra de l'artista Maria Vall i Mundó.

Josep Maria Vall i Perdigó (1906-1988) fou un industrial tèxtil. Gran lector i bibliòfil, patrocinà la col·lecció «Els Cinquanta-cinc», per a bibliòfils com ell: cinquanta-cinc eren els exemplars que es tiraven de cada títol editat (i cinc més de col·laborador). Albert Manent —que recorda les reunions d'artistes i escriptors al despatx de Vall al carrer Girona de Barcelona— afirma que dins la col·lecció es publicaren les traduccions de *La balada de la presó de Reading*, de Wilde, per Joan Cortès; *Les Olímpiques* de Píndar i els *Sonets* de Shakespeare, per Triadú; *L'Epipsichidion*, de Shelley, per Marià Manent; i «els versos de Kavafis» i «el corneta Rilke», per Riba (Manent 1997: 147). Força més exacta, Montserrat Bacardí puntualitza que els títols publicats foren els de Wilde, Píndar i Shakespeare, i *La cançó d'amor i de mort del corneta Christoph Rilke*, de Rainer Maria Rilke (Bacardí 2012: 28 i següents); els cinquanta-cinc exemplars d'aquest darrer títol, però, amb pròleg de Salvador Espriu i il·lustrat amb deu làmines de Joan Barbarà, no aparegueren fins al 1965. Quant a la traducció de Kavafis per Riba (seixanta-sis dels cent cinquanta-quatre poemes «canònics» de l'alexandrí), no es publicà fins al 1962, i ja no dins la col·lecció de Vall, sinó a l'Editorial Teide, amb una tirada de 700 exemplars, 50 dels quals eren en paper de fil, amb tres il·lustracions de Josep Maria Subirachs. Joan Triadú, en la notícia preliminar d'aquesta edició, datada el gener del 1960, mig any després de la mort del poeta, deixa entendre que ha tingut accés als papers inèdits i als llibres que Riba havia utilitzat per a les seves versions de Kavafis (Riba 1962: 10 i següents).

«Vall —conta Manent, referint-se a Riba— passava al poeta un tant cada mes perquè pogués tirar endavant totes dues traduccions» (Manent 1997: 147). Industrials com Vall o financers com Millet formaven el cercle dels mecenes catalans de la postguerra que

subvencionaren més o menys generosament la labor traductora de figures com Riba, Boix i Selva, Sagarra, Joan Olivé o Triadú mateix. El règim polític, aquells anys, tolerava amb cauteles extremes que aquelles fortunes, forçosament relacionades amb el poder, subvencionessin la publicació d'obres en català, amb el benentès que l'impacte social que tindrien aquelles edicions, cares i molt minoritàries, seria gairebé nul, en el context de la repressió ferotge de la cultura del país. Triadú va saber establir vincles amb aquell cercle de prohoms i hi aportà el seu esperit decidit i combatiu: basti recordar que fou un dels fundadors d'Òmnium Cultural amb Fèlix Millet, el seu primer president.

Les odes triomfals de Píndar constitueixen una de les creacions poètiques més belles de l'Antiguitat. Hi trobem el món de luxe i distinció de les cases reials de Sicília i del sud d'Itàlia, i de les grans cases aristocràtiques d'arreu de Grècia, amb les seves genealogies vinculades amb déus i herois, l'univers enlluernador del mite, l'apel·lació a principis de pietat religiosa i de rigor moral; el llenguatge hi és extremament ric, lluminós, pròdig de metàfores sorprenents, amb un estil refinat i alhora tumultuós. Totes aquestes característiques en fan la traducció un exercici de dificultat molt considerable. La dificultat rau no solament a copsar el sentit de les paraules i el fil del pensament de l'original, sinó també a capturar-ne la textura verbal, a traslladar-ne la lluminosa i torrencial expressivitat. En aquest sentit, cal dir que totes dues traduccions de Triadú són reeixides. Al seu Píndar s'hi poden aplicar els mateixos mots que Riba usava per referir-se al seu Sòfocles, amb la distinció que feia entre el treball filològic i la versió poètica.

El Píndar de Triadú a la «Fundació Bernat Metge» ja apareix com un dels títols en preparació, amb el títol d'*Olímpiques*, en el número 108 de la col·lecció, el 1953, l'any de publicació de *Les Olímpiques*, la versió en vers; però va trigar anys a veure la llum, en dos volums, *Odes I* (número 124, 1957) i *Odes II* (número 129, 1959). També va trigar el segon volum del Sòfocles de Riba, anunciat igualment el 1953 i no publicat fins al 1959, l'any de la seva mort, com a número 130. És interessant d'observar que entre els títols anunciats en preparació en el segon volum de Píndar hi figura el tercer de les *Odes*, també a càrrec de Joan Triadú. I Riba mateix, en una carta del juny del 1950, ja s'hi havia referit, responent al suggeriment de Triadú sobre l'adquisició per a la «Fundació Bernat Metge» de l'edició

pindàrica de Turyn: «Ens serà útil de moment; a part que, després de les Olímpiques vénen les Pítiques etc.» (vegeu *Cartes* de Riba, vol. II, carta 464). Aparentment, doncs, s'havia previst que ell mateix continués l'edició de l'obra pindàrica restant. Tal cosa no s'esdevingué i l'anunciat volum tercer, aparegut molts anys més tard, el 1993, tornava a ser, potser inesperadament, les *Olímpiques*, en traducció de Manuel Balasch i amb una introducció general al poeta a càrrec de Josep Maria Gómez i Pallarès; juntament amb aquest volum aparegueren també, dels mateixos autors, els volums IV i V, amb les *Pítiques* el primer i les *Nèmees* i *Ístmiques* el segon. L'edició de Píndar es completà amb el volum VI, que conté els fragments, publicat dos anys més tard, el 1995.

Desaparegut Riba, potser també desaparegué la raó que lligava Triadú a la «Fundació Bernat Metge»; potser aquesta raó era la relació que unia tots dos homes. Triadú no se n'ocupà més, de Píndar, ni de cap altre autor clàssic; de fet, s'allunyà del món dels estudis clàssics. Tampoc no li interessà d'emprendre una carrera acadèmica convencional, que sembla que l'havia temptat momentàniament, així i tot. Ell mateix recorda alguns detalls d'un seu projecte de tesi doctoral sobre l'hel·lenisme a Catalunya, i de com havia de ser-ne el tutor Antonio Tovar, amb el qual fins i tot mantingué algunes converses sobre l'assumpte, tant a Madrid com a Barcelona (Triadú 2009: 31). Això s'esdevenia el 1955. Però Triadú tenia altres projectes; l'any següent es casà i, portat per la necessitat de mantenir una família i d'escometre noves iniciatives, la vida d'aquell home enèrgic i apassionat emprengué altres camins.

Fos el que fos el que el Píndar de Triadú per a la «Fundació Bernat Metge» degué a Riba, el resultat fou un treball a l'altura de les exigències de la col·lecció; tot hi és acurat i d'una realització correctíssima: la introducció general i les particulars de cada oda, l'aparat crític, la traducció, les notes. Pel que fa a la seva traducció poètica, a més de fidel, ajustada a l'original, com ho és la filològica, no està mancada de tremp literari.

El trajecte de Triadú com a poeta va ser breu, un altre camí aviat abandonat, i en aquest abandó hi intervingué també, com a conseller amical i sincer, Riba. En referir-se al seu únic llibre de poesia, *Endimió*, ell mateix recorda:

Després de la publicació del centenar d'exemplars d'*Endimió*, el 1948, si vaig deixar d'escriure poesia va ser perquè cal que el crític sigui autocrític. Em vaig adonar que no podia anar gaire més enllà. Carles Riba em va dir, i li ho agraeixo, que era *flou*, és a dir, borrós, esfumat, vague. Va repetir l'adjectiu més d'un cop i em sembla que tots dos vam quedar descansats. I més amics. (Triadú 2009: 168)

Però l'alè poètic de Triadú encara es manifestà en les seves traduccions de *Les Olímpiques* de Píndar i dels sonets de Shakespeare. En això no fou pas un cas únic.

Traduccions de Píndar a càrrec de Triadú

Píndar (1946). «Als tebans». Fragment d'himne. *Ariel. Revista de les Arts*, III-IV (juliol-agost), p. 48.

Píndar (1948). «Olímpica III». *Ariel. Revista de les Arts*, XV (febrer), p. 6-8.

Píndar (1953). *Les Olímpiques*. Barcelona: Els Cinquanta-cinc.

Píndar (1954). «Olímpica XIV». A: *Homenatge a Carles Riba en complir seixanta anys. Poesia, assaigs, traduccions clàssiques*. Barcelona: Josep Janés editor, p. 370-372.

Píndar (1957). *Odes, I*. Barcelona Fundació Bernat Metge.

Píndar (1959). *Odes, II*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.

Altres referències bibliogràfiques citades

Bacardí, Montserrat (2012). *La traducció catalana sota el franquisme*. Barcelona: Punctum.

Manent, Albert (1997). *Del noucentisme a l'exili. Sobre la cultura catalana del nou-cents*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Riba, Carles (1946). «Alcínoos a Ulises». *Odissea*, cant VIII, trad. Carles Riba. *Ariel. Revista de les Arts*, I (maig), p. 8.

— (1951). *Sòfocles. Traslladades en versos catalans per Carles Riba*, volum I, Barcelona.

— (1962). *Poemes de Kavafis*. Barcelona: Teide.

— (1990-2005). *Cartes de Carles Riba. Recollides i anotades per Carles-Jordi Guardiola*, 4 volums. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.

Triadú, Joan (1948). *Endimió*. Barcelona: Ariadna.

— (1958). *Els sonets de Shakespeare*. Barcelona: Els Cinquanta-cinc.

— (2009). *Memòries d'un segle d'or*. Barcelona: Proa.